

نقش نظارت در حکمرانی خوب

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۱۱

حمید صالحی هفشجانی^۱

فرامرز عطریان^۲

غلامحسین مسعود^۳

چکیده

یکی از مولفه های حاکم بر حکمرانی خوب نظارت بر قدرت است که از پایه های کنترل آن می باشد در قرون جدید با مطرح شدن نظریه حکمرانی خوب و بحث دولت قانونمدار که هر دو به عنوان پایه های زیست اجتماعی جدید می باشند. از مولفه های مردسالاری و حکومت های مردم سالار می باشند. با پیشرفت مبانی حکومت مردم سالار که بر اصولی از جمله، مشارکت، شفافیت، کار آمدی و نظارت. نظارت همگانی یا مردم مدار هر روزه بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. این نظارت در قانون اساسی ایران در اصول متعددی از جمله اصل، از جمله ۲۷، ۲۶، ۲۴، ۸، ۱۷۴، ۱۷۳، ۹۰ مورد توجه قرار گرفته است. از مهم ترین عناصر نظارت همگانی مردمی بودن آن می باشد و این مردمی بودن آن باعث کارآمدی آن می گردد. نظارت انواع متعددی دارد که سیاسی، سلسه مراتبی، قیمومیتی، قضایی، مالی، و... می باشد ولی مردمی ترین آن نظارت همگانی است. تحقیق پیش رو با روش توصیفی - تحلیلی در صدد تحقق این مهم است.

واژگان کلیدی: نظارت، نظارت همگانی، حکمرانی خوب، مشارکت، دولت قانون مدار

^۱ دانشجوی دکتری گروه حقوق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

Dad1500@yahoo.com

^۲ استادیار گروه حقوق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران (نویسنده مسئول)

atrian.f.1001@yahoo.com

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

Dr.gh.masoud@gmail.com

حکمرانی خوب یکی از مفاهیم نسبتاً جدید در حوزه علوم اجتماعی و حقوقی است که در سال ۱۹۷۰ از سوی بانک جهانی مطرح شده یکی از شاخص‌های مهم حکمرانی خوب قابل پیش‌بینی بودن روندها و شفافیت آن‌ها می‌باشد که به وسیله نظارت تامین می‌شود نظارت همگانی یا نظارت شهروندان از انواع شاخص نظارت می‌باشد که باعث کارآمدی و شفافیت حکمرانی می‌گردد در دین اسلام نظارت در همه سطوح مدیریتی و آحاد مردم جامعه از رده بالای نظام اسلامی تا پایین‌ترین رده مورد توجه قرار گرفته است در قرآن کریم در سوره مبارکه اسرا آمده است. (ان السمع والبصر والفؤاد کل اولئک کان عنه مسولاً) که به اصل مسئولیت همگانی تاکید دارد در سیره پیامبر و ائمه نیز نظارت جایگاه ویژه ای داشته است تا آنجا که پیامبر می‌فرماید (کلکم الراع و کلکم المسئول عن الرعیه) یعنی همه در مقابل جامعه خود مسئول هستیم و در جای دیگر می‌فرماید (حاسبو قبل ان تحاسبو) به حساب کارهای خود برسید قبل از آنکه به حساب کارهای شما برسند و حضرت علی علیه السلام مهمترین حق را میان مردم محاکم و مردم می‌دانست و پیوسته مردم را به دخالت در امور حکومتی دعوت می‌کرد و از آنها می‌خواست که بدون لکنت از حاکم انتقاد کنم حتی در تاریخ آمده ایشان چند تن از کارگزاران خود را به خاطر، نامه‌ها و گزارشات مردمی برکنار نمودند در سیری خلفای راشدین به ویژه خلیفه دوم همه این ویژگی دیده شده تا جایی که روزی ایشان در مسجد صحبت می‌کرد و از مردم خواست که اگر کار اشتباهی از ایشان دیده بودند به او متذکر شود و اگر مسیر را اشتباه و راه را کج پیمود او را به راه راست هدایت نمایند در قرون وسطا و عملکرد حاکمان جوری بود که همراه با تعدی و ظالم بود در قرون ۱۵ و ۱۶ با پیدا شدن افکار لوتر و کالون و گروه‌هایی مانند شوالیه معبد و ژان ژاک روسو اصل مشارکت همگانی و نظارت همگانی دیده می‌شود به ویژه مونتسکیو در کتاب روح القوانین به ویژه در فصل ۷ تا ۱۱ و در قسمت‌هایی که در باره قوه قضاییه صحبت می‌کند در جاهای به این است پرداخته است و توجه خاصی به آن مصروف نموده است ۳

چارچوب نظری حکمرانی خوب سال‌های پیش از جنگ جهانی دوم استفاده می‌شود اما در طول دهه ۱۹۸۰ با مفهوم جدید جدیدی ظهور کرده است در واقع حکمرانی خوب مشارکت ۳ نهاد دولت جامعه مدنی و بخش خصوصی را در بر می‌گیرد. ۴ نوع ارتباط این سه مفهوم نیازمند عنصری به نام نظارت می‌باشد و نظارت همگانی به عنوان عنصر اصلی این نظارت باعث مردمی شدن آن می‌شود همان گونه که حکمرانی خوب روایتگر توسعه انسان محور می‌باشد. اولین مرجع معتبری که در این زمینه مباحثی را مطرح نموده و بانک جهانی است که در گزارشی در سال ۱۹۸۹ آن را مطرح نموده، ضمناً باید گفت از لحاظ نظریه نظارت همگانی شاخصه‌های ذیل را دارد. یک نظارت همگانی وابستگی سیاسی حزبی و جناحی ندارد و نظارت همگانی از هر گونه گرایش و پیشداوری ذهنی و را می‌باشد بی‌طرفی کامل را رعایت می‌نماید ۴ حقوق عامه را تضمین می‌کند و ۵ به مصالح عامه نظر دارد.

۱-تعریف نظارت

نظارت به طور ساده مقایسه بین هسته‌ها و باید‌ها و نیز به کارگیری اقدامات اصلاحی پیش از نظارت در جهت از بین بردن شکاف وضع موجود موجود به این حرف‌ها و وضع مطلوب است. در نظارت یا ارزیابی وضع موجود سازمان یا نهاد مربوطه با وضع مطلوب یا قانونی مورد سنجش قرار می‌گیرد. و گزارش حاصله به عنوان گزارش نظارتی در

اختیار دستگاه ذیربط قرار می‌گیرد. نظارت سالم و در چارچوب ضوابط و مقررات قانونی اهمیت زیادی دارد این نظارت زمانی اهمیت پیدا می‌کند که اطلاعات مفید کارگشا و اثرگذاری برای مدیریت سالم و دستیابی به سازمان متعالی و انسانی ارائه دهد در نظارت از راهکارهای علمی و عملی و انسانی برای حصول اطمینان از انتقال انطباق فعالیت‌ها با اجرای قوانین مورد عمل قرار می‌گیرد در طی آن نقاط قوت و ضعف در عملکردها مورد بررسی قرار می‌گیرد و راه حل‌های اصلاحی به منظور افزایش بهره‌وری و بهره‌ای در همه ابعاد به ویژه نیروی انسانی ارائه می‌گردد.

۲ انواع نظارت

نظارت انواع مختلفی دارد که در ذیل مهمترین آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد

۱-۲ نظارت سیاسی

در یک مفهوم کلی این قسم از نظارت از نظر اعمال حاکمیت مطرح می‌شود و شامل مطالعه بازرسی و رسیدگی افراد نهادها سازمان‌ها یا مقامات سیاسی در درباره جریان امور کشور مراجع و نهادهای حکومتی و مستخدمان و اموال آنها می‌باشد تا از حسن اجرای امور اطمینان حاصل شود. در مورد سیاسی باید گفت که و سیاسی این نظارت بر وجه حقوقی و فنی آن تیرگی دارد به این معنا که چه بسا روشهای کنترل و نظارت مبتنی در معیارهای حقوقی صرفه نباشد و بر اساس خط مشاء و تصمیم‌گیری‌های سیاسی باشد از جمله از و نصب‌ها و استیضاح‌ها وزارت سیاسی در معنای خاص نظارتی است که در نظارت پارلمانی و در پاسخگویی مقامات قوه مجریه در برابر قوه مقننه مطرح است. در این نوع نظارت در این نظارت مقامات قوه مجریه مانند وزرا و هیئت وزیران در اقدامات و تصمیم‌گیری‌های خود در مقابل پارلمان و قوه مجریه پاسخگو هستند ۶ ضمانت اجرای این نظارت حسب مورد رای اعتماد یا نهایتاً برکناری وزیر است در این نوع نظارت به طور عام نوعی از و برکناری وجود دارد.

۲-۲ نظارت سلسله مراتبی

این نوع نظارت که در ادارات وجود دارد از سوی مقام مافوق اداری به مقام اداری مادون صورت می‌گیرد و در محیط اداره وجود دارد این نوع دارد به خاطر ماهیت خاص کار اداری می‌باشد و به خاطر این مقامات اداری از لحاظ بافت سازمانی از یک مجموعه می‌باشند و اداره در کلیت آن باید یک روند اجرایی را داشته باشد صورت می‌گیرد در حقیقت نظارت سلسله مراتبی نظارت اندامی است و قسمت‌های راس اندام داری با دستورالعمل از نصب جابجایی در اداره تحت مسئولیت خود اعمال می‌کنند و مقامات زیردست اداری خود را کنترل می‌کنند. در نتیجه می‌توان گفت این نوع نظارت درون سازمانی می‌باشد و قابلیت سرایت مجموعه‌ای دیگر اداری را ندارد.

۳-۳ نظارت قیمومیتی

نظارت قیمومیت ای نظارتی است که از سوی دولت به دستگاه‌های خودگردان و برخی نهادها اعمال می‌شود نظارت نظارت حاکمیتی است تا دستگاه‌هایی که اصولاً مستقل هستند از چارچوب تصمیم‌گیری و قواعد عمومی کشور خارج نشوند مانند هیئت تطبیق مصوبات در فرمانداری‌ها که وظیفه تطبیق مصوبات شورای شهر را انجام می‌دهد یا هیئت تطبیق بخش که مصوبات دهیاری‌ها را با قانون تشخیص می‌دهد این نظارت به صورت من رد یا عدم تصویب

مصوبات می باشد من یعنی مشخص کردن شکل قانون‌گذاری و عمل به صورت پیشینی و ریا عدم تصویب پسینی می باشند.

۳-۴ نظارت قضایی

در حقیقت نظارت قضایی مهم‌ترین نوع نظارت می باشد و مهم‌ترین نوع نظارت می باشد و سریع دستگاه قضایی اعمال می‌شود این نظارت و انواع مجازات اعمال قانون تعیین خسارت می باشد و دارای یک اصول خاصی می باشد یک یک نهاد تخصصی به عنوان دادگاه به آن مبادرت می‌کند دو یک فرد مسئول و متخصص به عنوان قاضی خاک را انشا می‌کند ۳ اجرای حکم ترتیبات خاصی دارد که معمولاً واحد اجرای احکام دادگاه ها به آن مبادرت می‌ورزد ۴ قانون حدود و ثغور آن را به صورت دقیق مشخص نموده است پنج اصولی مانند دادرسی منصفانه حق متهم در داشتن وکیل در آن استوار است. ۷.

۳-۵ نظارت مالی

این نظارت که از سوی دستگاه های ویژه متولی به ویژه وزارتخانه اقتصاد و امور دارایی در سازمان‌های دولتی اعمال می‌شود و به این شکل است که شخصی به عنوان ذی‌حساب از این اداره در ادارات دولتی دیگر حضور دارد در حقیقت ذی حساب زیر مجموعه زیر مجموعه وزارتخانه اقتصاد و امور دارایی می‌باشد و در وزارتخانه های دیگر به صورت معمور می‌باشد و عملکرد مالی آن اداره را رصد می‌کند و در صورت تخلف متخلفین را به دستگاه‌های مربوطه معرفی می‌کند.

۳-۶ نظارت عملکردی

در اصل ۱۷۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران این گونه آمده است بر اساس حق نظارت قوه قضاییه به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه های اداری و سازمانی به نام سازمان بازرسی کل کشور زیر نظر رئیس قوه قضاییه تشکیل میگردد حدود اختیارات و وظایف این سازمان را قانون تعیین می‌کند.

در خصوص این نظارت باید گفت نظارت بر حسن اجرای قوانین در محاکم و عهده دیوان عالی کشور میباشد اما در خصوص ادارات و دستگاه‌های غیر قضایی این وظیفه به سازمان بازرسی کل کشور محول گردیده است. طبق ماده ۲ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور این سازمان سه نوع بازرسی را انجام می‌دهد یک بازرسی مستمر به صورت مرتب از کلیه وزارتخانه ها ادارات و غیره و بر اساس برنامه منظم صورت می‌گیرد. ۲ بازرسی فوق العاده بر حسب دستور رئیس قوه قضاییه درخواست کمیسیون اصل نود مجلس شورای اسلامی تقاضای وزیر یا بالاترین مسئول دستگاه ذیربط

۳- بازرسی موردی بر اساس اعلام موارد تخلف و نارسایی ها و سوء جریانات اداری و مالی این سازمان برای بازرسی های خود هیئتی را تشکیل می دهد که هر هیئت یک قاضی را به عنوان عضو دارد.

۳-۷ نظارت همگانی:

نظارت همگانی یا عمومی فعالیتی است که از سوی شهروندان در نظام های توسعه یافته حقوقی صورت می گیرد در این نظارت شهروندان به عنوان صاحبان اصلی جامعه امورات و فعالیت های دستگاه ها را مورد بررسی و مذاکره قرار می دهند این نظارت ویژگی های خاصی دارد که آن را با سایر نظارت ها متمایز می کند. ۸.

ب- ویژگیهای نظارت همگانی

۱- مشارکت:

مهمترین ویژگی یا وجه مشخصه این نظارت بحث مشارکت یا حضور شهروندان در این نوع نظارت می باشد مشارکت شأن، نظارت و کنترل عملکرد افراد را کم هزینه و کارآمد تر می کند جامعه شناسان معتقدند که همه اعضای جامعه باید باور داشته باشند و بفهمند که در توسعه کشور و پیشبرد امور در کشور صحیح و موثر اند و باید مشارکت فعال و دائمی داشته باشند. ۹.

۲- اجتماعی شدن و احترام گذاشتن نیاز به احترام قوی ترین نیاز در وجود آدمی است که درباره قدرت و چه درباره عزت نفس و احترام به خویشان و دیگران بنابر این با جامعه نظارت شوندهگان باید با احترام برخورد نمود.

۳- بازدارندگی همگانی وقتی نظارت از سوی مردم و عموم اعضای جامعه صورت می گیرد نوعی حالت بازدارندگی و اجبار اجتماعی را به وجود می آورد زیرا هر چقدر شهروندان خود را مسئول تر و پیگیر در مسائل اجتماعی بدانند بازدارندگی اجتماعی وسیع تر ایجاد می گردد. ۴- ایجاد انگیزه برای قانونمند بودن وقتی نظارت از سوی شهروندان صورت گیرد انگیزه بسیار قوی از سوی متولیان امور برای رعایت هنجارها و مقررات به وجود می آید.

۱- ویژگی های نظارت همگانی از نظر حکمرانی خوب و اهداف نظارت بر اساس شاخصه های کمیسیون اقتصادی اجتماعی ملل متحد برای آسیا و اقیانوسیه (unescap) ارائه می گردد.

اول مشارکت: مشارکت مردان و زنان سنگ بنای حکمرانی خوب می باشد مشارکت می تواند از طریق مستقیم یا از طریق نهادها و نمایندگان واسطه قانونی باشد نظارت همگانی مستلزم مشارکت همگانی می باشد پس نظارت باید از طریق ایجاد تشکل و سازماندهی باشد این امر به منظور تقویت آزادی بیان و رشد جامعه مدنی سازمان یافته صورت می گیرد.

۲- وفاق محور: در هر جامعه بازیگران متعدد و دیدگاه‌های متنوعی وجود دارد پس برای تحقق نظارت همگانی باید یک وفاق همگانی برای در نظر گرفتن منافع عموم نیازهای همگانی و همراستا کردن افکار مختلف و منافع متضاد وجود داشته باشد.

۳- انصاف و فراگیری: سعادت و بهروزی یک جامعه وابسته به اطمینان از این موضوع است که همه اعضای آن احساس کنند از جریان و روند کلی جامعه کنار گذاشته نشوند این امر باعث می‌شود که همه گروه‌ها و به ویژه آسیب پذیران فرصت بهبود و تامین سعادت خود را داشته باشند.

۴- منعطف بودن: قطعاً یکی از ویژگی‌های نظارت سازگاری و پوشش دادن نیازهای عموم و آحاد جامعه هدف می‌باشد.

۵- حاکمیت قانون: نظارت از اصول باید تابع قانون و مقررات مدون باشد با کرانی خوب مستلزم ساختارهای حقوقی و عادلانه و اعمال بی‌طرفی می‌باشد و به ویژه حملیت ویژه از حقوق و منافع افرادی که در جامعه اقلیت هستند و اعمال بیطرفانه این حق مستلزم وجود نیروی انتظامی بی‌طرف و فساد ناپذیر و قوه قضاییه مستقل و مردمی می‌باشد.

۶- شفافیت: شفافیت به این معناست که تصمیم‌گیری و اجرای آن به شیوه‌ای انجام می‌شود که تابع مقررات باشد شفافیت به این معناست که این معنا نیز می‌باشد، چه اطلاعات برای کسانی که تصمیمات و اجرای آنها را تحت تاثیر قرار می‌دهد، آزادانه و در دسترس و قابل پیگیری باشد. شفافیت همچنین داشتن اطلاعات کافی و قابل فهم از طریق رسانه‌های عمومی را به ذهن متبادر می‌سازد.

۷- پاسخگویی: یکی از ویژگی‌های نظام‌های مردم‌سالار و مردم محور بر خلاف نظام‌های فرد محور و دیکتاتوری لزوم پاسخگویی نهادهای عمومی می‌باشد اصولاً اصل بر این می‌باشد که نهادها باید در مقابل تصمیمات و عملکرد خود در برابر افراد جامعه پاسخگو و مسئول باشند.

۸- کارآمدی و اثربخشی: یکی از ویژگی‌های که نظارت همگانی باید تامین کند کارآمدی و اثربخشی می‌باشد یعنی اینکه نظارت باید اهداف ناظرین که عموم افراد جامعه هستند را تأمین کند همچنین مفهوم اثربخشی بهره‌وری را نیز شامل می‌شود یعنی این نوع نظارت باید کم هزینه و پر منفعت باشد.

الف- شاخص‌های کارآمدی:

۱- اجرای عدالت و قانون محوری :

هدف نظارت همگانی اجرای عدالت و مساوات و اجرای بدون کم و کاست قانون می‌باشد پس یکی از شاخصه‌های کارآمدی اجرای قانون و رعایت عدالت به عنوان رکن اصلی اجرای قانون می‌باشد.

۲- ضابطه مندی و جلوگیری از ایجاد روابط: یکی از اهداف نظارت همگانی اجرای ضوابط قانونی و جلوگیری از روابط خارج از مدار قانون می‌باشد هر چه قدرت ضابطه به جای قدرت رابطه حاکم شود کارآمدی نظارت هم بیشتر قابل تحقق می‌باشد.

۳- رفع تبعیض در جامعه حکومتی و رعایت استحقاق ها ۴- ایجاد امانتداری در جامعه ۵- قدرت حکومت در ایجاد وحدت در جامعه ۶- مسئولیت شناسی و مسئولیت پذیری در همه ارکان جامعه ۷- قدرت جامعه در تحقق شرایط جدید ۹- ایجاد هماهنگی و رسیدن به زبان واحد در اجزای نظام سیاسی ۱۰- توان نظام ارزشی جامعه در پاسخگویی به محیط داخلی و خارجی رویکرد کارشناسانه به امور ۱۱- توان نظام سیاسی در ارائه الگوهای الهام بخش رعایت دقیق اهداف خرد و کلان جامعه ۱۲- رعایت تناسب میان اهداف خرد و کلان ۱۳- رعایت تناسب میان اهداف، روش ها و ارزش ها ۱۱

ب- شیوه ها و نمونه های نظارت همگانی: در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران شیوه های متعدد و متنوع و متعددی برای نظارت همگانی برای حکومت پیش بینی شده است که در ذیل به آنها اشاره می شود.

۱- اصل هشتم قانون اساسی: در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر امر به معروف و نهی از منکر وظیفه ای همگانی است و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می کند. اصل هشتم قانون اساسی در مورد امر به معروف و نهی از منکر می باشد

اصل امر به معروف و نهی از منکر و تمام امور و شئون فردی و اجتماعی عمومیت دارد و نظارت مستمر دولت بر آن است که کارها بر اساس قوانین انجام شود در نظام اسلامی مسئولیت افراد از مسئولیت دولت جدا نیست و

نظارت مردم بر دولت و دولتمردان امری ضروری است همانگونه که نظارت متقابل دولت و مردم وظیفه همگانی است وزارت متقابل مردم و یکدیگر از طریق امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک تکلیف اجتماعی قلمداد می شود و در مواردی که اقامه فریضه و قلع منکر و فساد در جامعه متوقف به ارتکاب خلاف باشد و تنها راه اقامه به خیر خیر و فریضه قلع منکر و فساد انجام منکر و ترک واجب باشد بر اساس اصلی که در تضاد با دو تراحم دو واجب اعمال می گردد طبق قاعده (الاهم فالاهم) برخی واجبات کم اهمیت فدای فرایض مهم تر می گردد تحریر الوسیله جلد ۱ ص (۴۶۴)

محور های مذکور فراهم کننده نظارت همگانی و متقابل امر به معروف و نهی از منکر می باشد در نظام جمهوری اسلامی ایران با فرض صلاحیت اخلاقی زمامداران اصول ۵، ۶۷، ۱۰۹، ۱۱۵، ۱۵۷ قانون اساسی و به ویژه در اصل هشتم قانون اساسی در مورد امر به معروف و نهی از منکر و امر به معروف و نهی از منکر را وظیفه متقابل مردم دانسته و مقرر داشته است وظیفه شناسی و دغدغه جامعه وظیفه همگانی است.

۲- احزاب و تشکلات سیاسی :

احزاب و جهان امروز به عنوان یکی از پایه های جامعه مدنی ارتباط تنگاتنگی با کلیه وجوه سیاست و علی الخصوص انتخابات پیدا می کند این جمعیت ها در عین اینکه عامل تقسیم مردم به شاخه ها و بخش های گوناگون می باشند این قابلیت را دارند که آنان را در تشکل هایی جان آورند و از حقوق خود بهره مند سازند احزاب در حقیقت واسطه بین جامعه و حکومت می باشند و یکی از مهمترین شاخصه های جامعه مدنی می باشند احزاب با عضوگیری از سوی

مردم و شهروندان و پیگیری مطالبات عمومی و مردمی از حاکمان و نظام سیاسی عمل نظارت همگانی را انجام می‌دهند در اصل ۲۶ قانون اساسی فعالیت احزاب مشروط بر این می‌باشد که اصول استقلال آزادی و وحدت و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند زمان بر اساس قانون اساسی هیچ کس را نمی‌توان از شرکت در آنها منع کرد یا به شرکت در یکی از احزاب مجبور نمود در واقع باید گفت که احزاب یکی از وسایل نظارت مردم بر، مسئولان حکومتی می‌باشند. نظارت عمومی از مبانی آمده فعالیت احزاب می‌باشد به اعتقاد برخی حقوقدانان قدرت احزاب در خدمت مردم برای جلوگیری از عملکرد های خودسرانه دولت معرفی می‌شود. وجود احزاب سیاسی فعال شان وجود مردم سالاری در کشور است نقش اعصاب در نظارت بر اعمال و رفتار حاکمان و بیان نقطه ضعف ها و سوء مدیریت ها زمینه مساعد به ارائه آگاهی مردم را فراهم می‌سازد و همچنین دست اندرکاران امر را وادار به دقت در اعمال و رفتار خود می‌نماید. البته باید گفت که در جوامع مردم سالار و به ویژه نظام‌های پارلمانتاریستی احزاب نقش عمده‌ای را ایفا می‌کنند قانون احزاب در ایران اشکالات و ایرادات عمده و عدیده‌ای را دارد و پاسخگوی نیازهای روز نیست. که یکی از آنها مشخص در ماده ۱۰ و شکل صدور پروانه فعالیت برای احزاب می‌باشد.

۳- رسانه های گروهی :

آزادی مطبوعات بخشی از آزادی اطلاعات به عنوان یکی از حقوق بنیادین مظهر تمدن یک ملت و نشانه رشد و بیداری اوست مطبوعات از وسایل موثر نظارت بر امور عمومی و در حکم چشم و گوش ملت محسوب می‌شوند.

در حقیقت در رسانه‌ها یکی از وسایل موثر در امور حکومتی و بیان کننده ضمیر یک ملت به‌شمار می‌رود این ابزار اجتماعی در یک نظام مردمی امکان تبادل افکار و اطلاعات را فراهم می‌کند همچنین رسانه‌های سمعی و بصری مانند رادیو و تلویزیون هم از این قابلیت برخوردار هستند قابلیت جدیدی که در دهه های فعلی فراهم شده است رسانه های اجتماعی می‌باشند در این رسانه‌ها این قابلیت برای شهروندان ایجاد شده است که از مصرف کننده صرف محتوا خارج شده و خود هم در مقام تولیدکننده اخبار و اطلاعات قرار گیرند.

۴- اجتماعات و راهپیمایی ها:

اجتماعات و راهپیمایی‌ها که قانون اساسی از حقوق ملت مقرر داشته است را می‌توان از باب امر به معروف و نهی از منکر یک طرف یک وظیفه تلقی نمود این حق به عنوان ابزار کنترل کننده قدرت و علیه گرایش به استبداد استفاده می‌شود و بدین صورت که بر ضد هیئت حاکم استفاده می‌شود و مفهوم آن نوعی از آزادی بیان و عقیده می‌باشد و پایه اجتماعات اعتراض آمیز از لحاظ مادی کمترین هزینه را برای مردم دارد چرا که احزاب نشریات از لحاظ مادی هزینه غذا می‌باشند ضمناً احزاب و تشکیلات سیاسی به صورت ویژه خاص و نشریات به صورت کمتر در انحصار افراد خاص و صاحبان قدرت و ثروت هستند ولی راهپیمایی‌ها در اختیار همه اقشار جامعه می‌باشد ولی نقطه ضعفی که راهپیمایی‌ها دارد این است که چون اقشار متنوعه جامع در آن حضور دارند این امکان وجود دارد که از حالت عادی خارج شوند و بر ضد خود و برگزار کنندگان و باعث هزینه‌های اجتماعی برای برگزارکنندگان آن گردد.

۵- انتخاب

انتخاب در حقیقت نوعی نظارت همگانی و مشارکت همگانی توأمان می‌باشد مشارکت همگانی به این معنا که عموم مردم در سرنوشت خود در اداره جامعه عمل می‌کنند و با انتخاب نمایندگان خود در قدرت و در اداره جامعه سهیم می‌شود و نظارت همگانی اعتماد به این معنا که مردم در انتخابات به نوعی به کار کرد اعمال و تصمیمات هیئت حاکم نظارت می‌کند و در صورت عدم رعایت آنان، از انتخابات دوباره آنها اجتناب می‌کنند. و افرادی و افراد دیگری را مطابق میل و خواسته خود تعیین می‌کنند. حتی عدم مشارکت مردم در انتخابات هم نوعی نظارت است که مردم از عملکرد حاکمان و سیستم سیاسی اعلام نارضایتی و براهت می‌کنند.

۶- نظارت در قالب اصل ۹۰ قانون اساسی

اصل ۹۰ قانون اساسی مقرر می‌دارد(هر کسی شکایتی از طرز کار مجلس یا قوه مجریه یا قوه قضاییه داشته باشد میتواند شکایت خود را کتباً به مجلس شورای اسلامی عرضه کند مجلس موظف است به این شکایت رسیدگی کند و پاسخ کافی دهد و در مواردی که شکایت به قوه قضائیه و مجریه مربوط است از آنها رسیدگی و پاسخ کافی به خواهد و در مواردی که مربوط به عموم مردم می‌باشد پاسخ آن را به اطلاع عموم برساند. اصل ۹۰ قانون اساسی یکی از جلوه‌های نظارت همگانی در در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد زیرا در قسمت اول گفته است که هر کسی شکایتی یعنی حق شکایت را برای عموم می‌داند ثانیاً در قسمت آخر می‌گوید که پاسخ آن را به اطلاع برساند یعنی اعلام نتیجه در مواردی که به مربوط به عموم شهروندان باشد از حقوق کلیه آنها می‌باشد.

۷- نظارت مردم از طریق دیوان عدالت اداری:

اصل ۱۷۳ قانون اساسی مقرر می‌دارد که به منظور رسیدگی به شکایات تظلمات و اعتراضات مردم نسبت به مامورین یا واحد ها یا آیین نامه های دولتی و احقاق حقوق آنها دیوانی به نام دیوان عدالت اداری زیر نظر رئیس قوه قضاییه تشکیل می‌گردد. این اصل چون از اعتراضات و شکایات مردم نام برده است در حقیقت به معنای نظارت همگانی نظر داشته است و این در حقیقت نوعی نظارت همگانی میباشد که اثرات قانونی دارد و در حقیقت این نظارت نوعی قذارت توأمان اداری و قضایی می‌باشد که یکی از جلوه های سالم سازی نظام اداری می‌باشد و به پیشرفت و توسعه حق مردم و انتخاب مردم و نظارت آنها بر سیستم اداری کمک شایانی می‌کند.

۸- پیشنهاد تصویب قانون

در برخی کشور های اروپایی نصاب خاصی از شهروندان می‌توانند پیشنهاد تصویب قانون خاصی یا عدم تصویب آن را برای بگذارند این شیوه در بسیاری از کشورهای اروپایی به ویژه سوئیس و در برخی از محلات آلمان و در هلند کارکرد ویژه‌ای دارد و در حقیقت نوعی از نظارت و تطبیق قانون گذاری با خواص و تمایل مردم و شهروندان می‌باشد.

۹- سامانه نظارت مردمی در وزارت کار تعاون و رفاه اجتماعی

اخیرا و با روی کار آمدن دولت جدید در وزارتخانه کار تعاون و رفاه اجتماعی فرایند جدیدی تعریف شده که سامانه مردمی خارج از چارت سازمانی این وزارتخانه در کنار آن فعالیت می‌کند و بر زیرمجموعه این وزارتخانه از جمله

تامین اجتماعی و شرکت های زیر مجموعه و ادارات استانی این وزارتخانه نظارت دارد این سیستم در واقع زیرمجموعه این وزارتخانه نمی باشد و در حقیقت راهکاری برای نظارت مردمی در این وزارتخانه می باشد و در ذیل وزیر به نظارت می پردازد.

نتیجه گیری:

شاید بتوان گفت جنبه هایی از نظارت که مغفول در جوامع و در اعصار و قرون بود جنبه نظارت همگانی بر قدرت و حاکمان بود با توسعه مفهوم دموکراسی و حکومت مردمسالار و اندیشه حاکمیت مردم و لزوم مشارکت آنان در قدرت سیاسی و سرنوشت جامعه روز به روز نظارت همگانی بیشتر مطرح گردید با مطرح شدن نظریه حکمرانی خوب در دهه ۱۹۸۰ و مطرح شدن اصولی مانند مشارکت شفافیت و حکومت قانون و به ویژه دولت قانون مدار هر روز نظارت و به ویژه نظارت همگانی بیشتر مطرح گردید.

امروزه اصولی برای کارآمدی و تاثیرگذاری نظارت همگانی مطرح گردیده است اصولی مانند حق مردم در دسترسی آزادانه به اطلاعات حق مشارکت شفافیت حق اخذ نظر مردم این راهکارها هر کدام به نحوی باعث کارآمدی نظارت همگانی گردیده اند اگر بخواهیم نظارت همگانی را نقد کنیم این نظارت در کنار مشارکت همگانی متصور است یعنی اینکه همانگونه که عموم شهروندان در امور عمومی مشارکت و دخالت دارند در جلوگیری از انحرافات و کژی ها هم به سهم خود حق برخورد و جلوگیری دارند مهم ترین جلوه های نظارت همگانی در ایران و جهان عبارتند از

۱- اصل هشتم قانون اساسی یا امر به معروف و نهی از منکر که وظیفه شرعی و دینی مربوط به همه آحاد ملت در جهت سالم سازی و رشد جامعه می باشد.

۲- دو رسانه های گروهی و اجتماعی که در حقیقت باعث مشارکت افراد در امور اجتماعی و ابراز دیدگاه های آنها و جلوگیری از انحرافات و سوء امور در جامعه می شود.

۳- احزاب و تشکل آت سیاسی که در حقیقت جلوه مشارکت مردم و تشکلات مردم نهاد در جهت مشارکت در امور و نظارت بر کلیه شئون اجتماعی می گردند.

۴- راهپیمایی ها و اجتماعات مردمی که مردم در حقیقت با حضور خود مخالفت یا موافقت خود را با امر خاصی نشان می دهند و در مقابل سوء جریانات مقاومت می کنند.

۵- انتخابات که در حقیقت یک نوع اعلام موضع سیاسی و مدنی در مقابل وضع موجود می باشند و در حقیقت نوعی نظارت همگانی می باشند.

۶- اصل ۹۰ قانون اساسی حق شکایت و پیگیری سوء جریانات را برای همه آحاد ملت قائل شده و نوعی نظارت از پایین به بالا و توده ای می باشد.

۷- نظارت دیوان عدلالت اداری که نوعی نظارت قضایی و مربوط به همه آحاد ملت مربوط به آیین های دولتی می باشد.

۸- پیشنهاد تصویب قوانین توسط مردم که در آن مردم با نصاب و درصد خاصی پیشنهاد تصویب قوانین یا عدم تصویب آن را با نصاب مخصوصی مطرح می‌کنند.

۹- شیوه های جدید حاکمیت مردم که امروزه در برخی جوامع مردمسالار اعمال می‌گردند را نیز می‌توان از جلوه های ویژه نظارت همگانی مطرح نمود.

فهرست منابع

- ۱- قران کریم سوره اسرا آیه ۳۶
- ۲- شرح نهج البلاغه ابن حدید معتزلی، ج ۶ ص ۶۳
- ۳- روح القوانین مونتسکیو، شارل، ترجمه مهتدی علی اکبر، ۱۳۴۹
- ۴- بانک جهانی، مقالات در باب توسعه پایدار، تهران، امیر کبیر، ص ۱۱۰
- ۵- صالحی حمید، نظارت بر دولت در اسلام و قانون اساسی، مطالعات حقوقی، زمستان ۱۳۹۵، ش ۷، ص ۱۵
- ۶- عامری زهرا، نظارت سیاسی بر قدرت در نظام حقوقی ایران، سپهر سیاست، بهار ۱۳۹۴، ش ۳ ص ۱۲
- ۷- موسی زاده رضا، حقوق اداری، میزان، چ ۵، ص ۱۷۰
- ۸- عامری زهرا، نظارت سیاسی بر قدرت در نظام حقوقی ایران، سپهر سیاست، بهار ۱۳۹۴، ش ۳ ص ۱۵
- ۹- هاشمی سید محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱، ص ۲۵۶
- ۱۰- کمالی یحیی، بررسی نظارت همگانی در تحقق توسعه پایدار، کنفرانس مدیریت شهری ص ۱۱
- ۱۱- هاشمی سید محمد، حقوق اساسی جلد دوم ص ۱۱۰ تا ۱۲۰
- ۱۲- موسوی خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۶۴
- ۱۳- صالحی حمید، نظارت بر دولت در اسلام و قانون اساسی، مطالعات حقوقی، زمستان ۱۳۹۵، ش ۷، ص ۱۸